

15. Flynn JT, Kaelber DC, Baker-Smith CM, et al. Clinical practice guideline for screening and management of high blood pressure in children and adolescents. *Pediatrics*. 2017. №140
16. Gattere M, Scaffei N, Gozzetti L, Alessandrini M. Tourniquet Use on a Pediatric Patient. *J Spec Oper Med*. 2021. № 21(1), P. 120-123.
17. Charlton NP, Swain JM, Brozek JL, et al. Control of severe, life-threatening external bleeding in the out-of-hospital setting: a systematic review. *Prehosp Emerg Care*. 2021. № 25, P. 235–267.
18. Schauer SG, Hill GJ, Naylor JF, April MD, Borgman M, Bebarta VS. Emergency department resuscitation of pediatric trauma patients in Iraq and Afghanistan. *Am J Emerg Med*. 2018. № 36(9), P. 1540-1544.
19. Bobko J, Lai TT, Smith ER, et al. Tactical emergency casualty care - pediatric appendix: novel guidelines for the care of the pediatric casualty in the high-threat, prehospital environment. *J Spec Oper Med*. 2013. № 13, P. 94–107.
20. Cunningham A, Auerbach M, Cicero M, Jafri M. Tourniquet usage in prehospital care and resuscitation of pediatric trauma patients-Pediatric Trauma Society position statement. *J Trauma Acute Care Surg*. 2018. № 85, P. 665–667.

ПРОВОКУЮЧІ ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ІНСУЛІНОЗАЛЕЖНОГО ДІАБЕТУ У ДІТЕЙ (огляд літератури)

Фастовець М.М., Гасюк Н.І.

Полтавський державний медичний університет

Протягом останніх десятиліть у світі відзначають епідемію цукрового діабету (ЦД), що є однією з найважливіших проблем сучасної медицини. ЦД посідає третє місце за рівнем ранньої інвалідизації і смертності населення розвинутих країн світу та має тенденцію до неухильного зростання і перевищує прогностичні цифри.

В Україні показник захворюваності на ЦД серед дітей віком 0-17 років збільшився на 45% – з 0,11 у 2008 р. до 0,16 у 2014 р. з розрахунку на 1000 населення. Але це збільшення було поступовим і майже однаковим в усі роки і становило в середньому 6% за рік. Серед дітей 0–6 років показник поширеності збільшився на 57%, а у віковій групі 7-14 років – тільки на 15% [1]. Прогнозується, що до 2025 р. захворюваність діабетом в Україні досягне 10,8% (в Європі в цілому – 9,1%) [2].

Відомо, що ЦД I типу відноситься до патологій, що носить спадковий характер. На сьогоднішній день доведено, що у більшості випадків ЦД I типу має місце генетична сприйнятливність, і у найближчих родичів хворого ризик виникнення ЦД значно підвищений. Генетичними ознаками розвитку даного захворювання є експресія на лімфоцитах осіб європеїдної раси фенотипових антигенів HLA DR3-DQ2 та/або DR4-DQ8. Виявлення цих діабетогенних локусів може сприяти встановленню схильності до ЦД I типу з досить високим відсотком впевненості вже при народженні дитини.

У 1970 році Тейлором було сформульовано вірусну теорію розвитку ЦД I типу. В період грипу, вірусних інфекцій в дитячому та підлітковому віці має місце не лише обтяжений перебіг ЦД, але й вагома підстава для виділення фактору його першочергового виникнення, а саме виділення панкреотропного впливу вірусів Коксакі, коревої краснухи, мегаловірусів, ретровірусів та інших його різновидів, які приводять до деструкції β -клітин підшлункової залози та ініціації аутосомної агресії на острівцевий апарат Лангергарса в умовах інсулярної недостатності та імунного дефіциту. Волков В. Т. та співавтори провели трансмісивну електронну мікроскопію аутопсійного матеріалу фрагментів підшлункової залози 10 померлих пацієнтів, що прижиттєво страждали важкою формою ЦД I типу. На електронних знімках в морфологічно змінених, осифікованих ділянках підшлункової залози ними вперше були виявлені чисельні колонії нанобактерій сферичної форми, діаметром 50-150нм, оточених кам'яною мантиєю. Виявлений ними патоген, можливо, є ще раніше невідомим інфекційним фактором в етіології та патогенезі ЦД, що відкриває пошук альтернативного лікування ЦД та його попередження.

В останній роки вплив на стан здоров'я населення чинять інфекції, які повільно рухаються, так звані «повільні вбивці», якими являються внутрішньоклітинні вірусні інфекції. Найбільш питому роль віддають великій групі герпесвірусів. У роботах останніх років вказано, що інфікування герпетичними інфекціями плода приводить до порушення імунологічної реактивності та реалізується в неонатальному періоді різноманітною соматичною й інфекційною патологією. Значна кількість досліджень, що проводяться сьогодні у світі, все частіше вказують на герпесвірусну інфекцію, як етіологічний фактор ризику розвитку хронічних рецидивуючих обструктивних захворювань легень та ЦД I типу [3].

У сучасному світі здоров'я людини залежить від багатьох факторів. Вважається, що приблизно на 50% здоров'я визначає спосіб життя – умови праці, звички, харчування, моральне та психологічне навантаження, матеріально-побутові умови, взаємовідносини в сім'ї тощо. На 20% здоров'я залежить від генотипу і на 20% – від стану природного середовища. Лише на 10% здоров'я обумовлене системою охорони здоров'я.

Важливо розуміти, що для сьогоднішніх дітей і підлітків достатнє здорове харчування та високий рівень фізичної активності є необхідними передумовами тривалого й якісного життя. Згідно з інформацією ВООЗ, близько 2/3 передчасних смертей і 1/3 всіх хвороб у дорослих зумовлені станом здоров'я та способом життя, які формуються в дитинстві.

Раціональне харчування – це фізіологічне повноцінне харчування з урахуванням особливостей кожної людини, яке забезпечує постійний стан внутрішнього середовища організму, підтримує життєві прояви, сприяє зміцненню здоров'я, підвищенню опору організму людини інфекціям. Основою всіх життєвих процесів організму людини є постійний обмін речовин між організмом і навколишнім середовищем. Із довкілля людина

споживає кисень, воду і харчові продукти. Завдяки харчуванню забезпечується безперервність перебігу двох протилежних і взаємопов'язаних процесів асиміляції і дисиміляції в організмі [4].

Для дитини на першому році життя немає кращого харчування, ніж природне вигодовування. Грудне молоко – це не тільки найбільш збалансований продукт для гармонійного розвитку дитини, але й тонка фізіологічна система, здатна мінятися залежно від потреб. На теперішній час залишається дискутабельним питанням щодо поширеності алергічних реакцій на білок коров'ячого молока у дітей раннього віку. В 1993 році американськими лікарями встановлено, що ЦД частіше зустрічається у дітей, які перебували відразу після народження на штучному вигодовуванні. Справа в тому, що до складу дитячих молочних сумішей входить коров'яче молоко. Використання таких сумішей для харчування немовлят, що мають спадкоємну обтяженість по ЦД, сприяє більш частому розвитку даного захворювання, у порівнянні з немовлятами, що перебувають на природному вигодовуванні. До складу коров'ячого молока входить білок альбумін, який має молекулярну масу, ідентичну клітково-поверхневому білку β -клітин підшлункової залози. Утворення антитіл до білка в організмі немовлят, що перебувають на штучному вигодовуванні, відбувається шляхом перехресної реакції з білками β -клітин, призводить до деструкції, зменшення їх кількості та появи клінічних ознак діабету [5].

Встановлено, що нераціональне незбалансоване харчування є фактором спричинення значної кількості хвороб і становить 9,7% від загального показника DALI (від числа років життя, втрачених внаслідок передчасної смерті, а також прожитих з інвалідністю). Характерною особливістю сучасності є те, що доросле та дитяче населення розвинених країн споживає досить багато висококалорійних жирів і цукру, не дотримується правильного режиму харчування. Регулярно снідають лише 2/3 українських школярів (64%) в будні дні і 83% у вихідні. Достатню кількість фруктів споживають лише 17% опитаних учнів, овочів – 22%, молочних продуктів – 30%, м'яса й м'ясопродуктів – 33%, риби й рибних продуктів – 13,5% учнівської молоді. Половина всіх опитаних (50%) щодня або майже щодня вживають солодощі. Солодкі напої, які містять цукор, є в щоденному раціоні 28% усіх опитаних.

Нездорове харчування школярів призводить до захворювань органів травлення, серцево-судинної системи, ЦД, психічних розладів, зниження працездатності, погіршення зору й пам'яті, а в підсумку позначається не лише на здоров'ї, а й на успішності [6].

Особливо небезпечною є проблема масового безконтрольного споживання дітьми і підлітками висококалорійних продуктів: чіпсів, сухариків, фаст-фуду, енергетичних напоїв, «Кока-Коли», солодощів (не кажучи вже про барвники, консерванти, підсилювачі смаку та інші хімічні домішки, якими багаті сучасні продукти харчування), що, безумовно, призводить до надлишку легкозасвоюваних вуглеводів [7].

Американська та Канадська дієтичні асоціації зазначають, що переваги добре спланованого вегетаріанського харчування є актуальними для всіх етапів життя людини: періодів вагітності, новонародженості, дитинства, молодості, старості. У 1996 р. американський уряд визнав слушними такі рекомендації і вперше оголосив, що вегетаріанство є здоровим способом харчування та забезпечує денні потреби організму, зокрема і в білках, та попереджає розвиток порушень вуглеводного і ліпідного обмінів [8].

Протягом останніх років в численних дослідженнях визначена роль мікро- та макроелементів у функціонуванні підшлункової залози. Відомо, що одним із ключових мінералів, який впливає на вуглеводний обмін є кальцій. Від присутності іонів кальцію в клітині залежить активність ендопептидази – фермента, під дією якого з проінсуліну утворюється інсулін. Вихід інсуліну в кров також залежить від кальцію [9]. Для продукції інсуліну β -клітинами підшлункової залози необхідні іони цинку, які є складовою частиною (0,4-0,5%) інсулінового комплексу, який міститься в секреторних гранулах.

В результаті багаторічного екологічного моніторингу стану навколишнього середовища та вивчення показників захворюваності населення до одних з провідних несприятливих екологічних чинників та особливих екологічних ситуацій відносять значне забруднення атмосферного повітря, питної води, сільськогосподарських угідь, водних об'єктів господарськими та побутовими стічними водами. Частка надмірно забруднюючих речовин у складі стічних вод, які скидають у відкриті водойми, а також якість питної води, що не відповідає нормативам, збільшують свій вплив на виникнення ЦД I типу та ініціюють його розвиток. Патогенетично значимими у формуванні ЦД I типу є ксенобіотики в атмосферному повітрі, пестициди, азотисті добрива, хлор- та фосфорорганічні речовини, які потрапляють до організму людини через дихальні шляхи, воду та продукти харчування [10].

Встановлений взаємозв'язок між показниками захворюваності ЦД I типу у дітей та рівнем нітратів у питній воді, яку вони вживають. Нітрати у питній воді можуть бути попередником хімічних речовин, які є токсичними для підшлункової залози. Роль нітратів заслуговує подальшої уваги в світлі недавніх епідеміологічних досліджень зі Швеції, які показали, що діти з діабетом споживають більшу кількість продуктів, що містять нітрати, нітрити, або нітрозаміни до встановлення діагнозу, ніж їх ровесників без діабету [11].

Висунуте припущення, що в деяких популяціях розвиток ЦД I типу у дітей можуть стимулювати фактори соціального розвитку. Проведений аналіз географічного реєстру ЦД I типу у дітей до 15 років 44-ох центрів Європи (до якого увійшло 16362 хворих) встановив асоціацію ЦД I типу з такими індикаторами національного добробуту, як дитяча смертність та внутрішній валовий продукт. У дослідженнях, проведених у Великобританії, був помічений зв'язок ЦД I типу із матеріальним добробутом в трьох із чотирьох

родин та зафіксовано низьку захворюваність на ЦД I типу в малозабезпечених сім'ях.

Дані про вплив міграції населення на захворюваність ЦД I типу в різних популяціях відрізняються. Є повідомлення як про несуттєві зміни, так і про підвищення захворюваності при міграції до країни з більш високою частотою захворювання. Добре відомо, що захворюваність на ЦД I типу значно нижче в Південній Азії, ніж в країнах Західної Європи. Діти, які проживали все життя в Лаціо (Італія) та були народженими від батьків із Сардинії, мали такий самий високий рівень захворюваності на ЦД I типу, як і мешканці Сардинії, який у 4 рази перевищував показник Лаціо. Японці, які мешкали на Гаваях, мали таку ж захворюваність ЦД I типу, що і мешканці Японії.

Відмінності, які спостерігалися в динаміці захворюваності у мігрантів можуть бути пояснені низькою факторів: ступенем зміни зовнішнього середовища та укладу життя при міграції, а також фактором часу – у першому поколінні рівень захворюваності зазвичай не змінюється (зміни захворюваності стають очевидними лише після тривалої еміграції), генетичною особливістю популяції: немає повідомлень щодо зниження захворюваності на ЦД I типу при міграції з країни із високим рівнем захворюваності до країни з більш низькою захворюваністю.

Ще одне значне за обсягом епідеміологічне дослідження було проведене в Німеччині. Захворюваність у німецьких дітей складала 13,5 на 100 тис. дитячого населення, а у дітей інших національностей – 6,9. Діти з колишньої Югославії, Греції, Італії мали рівень захворюваності, наближений до цих країн.

Слід відмітити, що в більшості країн (Швейцарія, Італія, Австрія та ін.), захворюваність на ЦД I типу серед міського населення вище, ніж у сільських мешканців. Фінські дослідження показали, що ступень урбанізації не завжди є фактором ризику розвитку ЦД I типу у дітей [12, 14, 16, 17].

В популяції із змінною (наростаючою) захворюваністю на ЦД I типу з плином часу поширеність схильних до ЦД HLA-генотипів може змінитися. В популяціях з високим ризиком захворювання на ЦД I типу (Фінляндія, Великобританія) відбувається, в певній мірі, збільшення захворювання у віковій групі від 0 до 4-ох років. В той же час відомо, що найбільш високу поширеність схильних генів мають діти, що захворіли саме у віці 0-4-ох років. Наростаючий вплив несприятливих факторів зовнішнього середовища приводить до розвитку захворювання в осіб з максимальним генетичним ризиком (у відповідних популяціях та молодших вікових групах) [13, 15, 18, 20-22].

Аналіз 10-річної захворюваності в Європі підтвердив: найбільш високий приріст захворюваності на ЦД в групі 0-4 роки, найменший – у групі 10-14 років, при однаковій у всіх вікових групах абсолютному збільшенні захворюваності.

У всіх країнах світу рівень захворюваності ЦД I типу у європеїдній

раси вище, ніж у монголоїдної та негроїдної.

Давно привертає увагу дослідників у виникненні і розвитку ЦД також психогенний фактор. Зв'язок діабету та емоційного напруження встановив ще три століття тому Thomas Willis (1674р.), який першим виявив цукор в сечі хворих на діабет. Він же відзначив зв'язок цього захворювання із душевними переживаннями. Згодом Клод Бернар (1854р.) вказав на роль ЦНС в розвитку гіперглікемії. Питання про роль емоційних впливів у етіології і патогенезі ЦД набуло актуальності із розвитком психосоматичної медицини. Роль психогенного фактору у виникненні та перебігу ЦД вважається доведеною, однак психотравма виступає в ролі провокуючого фактору. Гостра емоційна травма може спровокувати діабет у осіб, схильних до цього захворювання. Найбільш часто ЦД виникає після тривалих переживань, гострих шоків та емоційно-значущих ситуацій.

Також були виявлені такі чинники, які асоціюються із ЦД I типу, як збільшення частоти перинатальної інфекції або швидкий ріст дитини. Передбачається також, що підвищення рівня гігієни та низька захворюваність інфекційними захворюваннями в дитинстві також можуть мати від'ємне значення, приводячи до порушення нормального розвитку імунної системи та підвищенню за рахунок цього частоти аутоімунних захворювань [22].

Таким чином, на сьогоднішні чинниками, які сприяють розвитку ЦД I типу у дітей, встановлені спадковість, вірусні та перинатальні інфекції, швидкий ріст дитини, харчування, моральне та психологічне навантаження, матеріально-побутові умови, взаємовідносини в сім'ї, рівень фізичної активності, екологічний, середовищний, популяційний фактори тощо.

Подальше вивчення причин виникнення ЦД I типу у дітей сприятиме розробці сучасних ефективних заходів попередження зростаючої захворюваності на дану патологію.

Список використаних джерел:

1. Лисак В.П., Ковальова О.М., Похилько В.І., Черевко І.Г. Тренди поширеності та захворюваності на цукровий діабет Полтавської області за 2008-2014рр. *Здоров'я населення: тенденція та прогноз*. 2015. № 3 (35). С.20-23.
2. Гайдаєв Ю. О., Коваленко В. М., Корнацький В. М. та ін. Стан здоров'я населення України та забезпечення надання медичної допомоги. *Аналітично-статистичний посібник*. К.: МОЗ України, 2007. 97с.
3. Сенаторова Г.С., Помазуновська О.П., Муратов Г.Р. Вплив деяких факторів оточуючого середовища на розвиток та стан здоров'я дітей раннього віку. *Современная педиатрия*. 2012. № 3. С. 139-142.
4. Глобальная стратегия ВОЗ в области рациона питания, физической активности и здоровья (создано Всемирной ассамблеей здоровья 57.17 от 22 мая 2004 г.). *Врач*. 2004. № 7. С. 21-22.

5. Няньковський С.Л., Івахненко О.С., Добрянський Д.О. Особливості профілактики і дієтотерапії харчової алергії у дітей раннього віку. *Здоровье ребенка*. 2010. № 6 (27). С.71-77.

6. Балакірєва О. М., Бондар Т. В., Швець О. В., Сакович О. Т. Здорове харчування – основа гармонійного розвитку молодого покоління. Міжнародний проект «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді». «Health Behaviour School-aged Children» (HBSC).

7. Павлишин Г.А., Фурдела В.Б., Самсон Я.О. Сучасні підходи до діагностики дитячого ожиріння. *Medix anifagina*. 2012. № 2-3. С. 26-27.

8. Нікберг І.І. Про вегетаріанське харчування хворих на цукровий діабет. *Газета «Новости медицины и фармации»*. 2012. № 8 (410).

9. Костюк О.О., Степанова І.Г., Костюк П.Г. Зміни взаєморегуляції внутрішньоклітинних кальційрегулюючих структур при цукровому діабеті. *Патологія*. 2008. № 4. С. 9-13.

10. Екологічно-орієнтовані стратегії управління соціально-економічним розвитком території: звіт про НДР (заключний) / Кер. В.О. Лук'янихін. Суми: СумДУ. 2014. 144с.

11. Мокієнко А.В., Ковальчук Л.Й. Аналіз ризиків впливу води на здоров'я населення. *Матеріали першого науково-практичного семінару «Надрокористування в Україні. Перспективи інвестування»*. Трускавець. 2014. С. 223-311.

12. Blom L, Persson LA, Dahlquist G. A high linear growth is associated with an increased risk of childhood diabetes mellitus. *Pediatric Diabetes*. 1992. Vol. 35. P. 528-533.

13. Dahlquist G.G., Patterson C., Soltesz G. The Eurodiab Substudy 2 Study Group. Perinatal risk factors for childhood type 1 diabetes in Europe. *Diabetologia*. 2000. Vol. 43. P. 47-53.

14. Gibbon C, Smith T, Egger P, Betts P, Philips D. Day care in infancy and risk of childhood acute lymphoblastic leukaemia: findings from UK case-control study. *Arch Dis Child*. 2005. P. 330-337.

15. Johanson C., Samuelsson U., Ludvigsson J. Obesity, increased linear growth, and risk of type 1 diabetes in children. *Diabetes Care*. 2000. Vol. 23 (12). P. 1755-1760.

16. McKinney P.A., Okasha M., Parslow R.C., Law G.R., Gurney K.A. et al. Early social mixing and childhood Type-1 diabetes mellitus: a case-control study in Yorkshire, UK. *Diabet Med*. 2000. Vol. 17 (3). P. 236-242.

17. Kolb H., Elliott R.B. Epidemiologicheskie issledovaniya sakharnogo diabeta tipa 1 v detskom vozraste v Evrope. *Diabetologia*. 1994. Vol. 37. P. 729-731.

18. Caillat-Zucman S., Djilali-Saiah I., Timsit J et al. 12th International Histocompatibility Workshop Study. In: Genetic Diversity of HLA. *Functional and Medical implications*. Charron D, Ed. Paris, EDK. 1997. P. 389-398.

19. Lonescu-Tihroviste C., Cuja C., Herr M., Cucca F., Welsh K., Bunce M., Marshall S. and Todd J. Epidemiologicheskie issledovaniya sakharnogo diabeta

tipa 1 v detskom vozraste v Evrope. *Diabetologia*. 2001. Vol. 44 [Suppl 3]. P. 60-66.

20. Ronningen K.S., Keiding N. Green on behalf of genomic Marker Contributors and the Eurodiab ace Study Group. *Diabetologia*. 2001. Vol. 44 [Suppl 3]. P. 51-59.

21. Rothman K., Greenland S., Lash T.L. *Modern Epidemiology*. Lippincott-Raven Publishers, Philadelphia. 1998. P. 469-471.

22. Neu A., Willasch A., Eehalt S., Kehrer M., Hub R., Ranke M.B. Ketoacidosis at onset of type 1 diabetes mellitus in children – frequency and clinical presentation. *Pediatric Diabetes*. 2003. Vol. 4. № 2. P. 77-81.

КЛІНІЧНИЙ МЕТОД ПРОГНОЗУВАННЯ РИЗИКУ ЗАХВОРЮВАНЬ ПАРОДОНТУ У ДІТЕЙ З ХРОНІЧНИМ ГАСТРОДУОДЕНІТОМ

Шешукова О.В., Труфанова В.П., Бауман С.С., Поліщук Т.В., Казакова К.С., Мосієнко А.С.

Полтавський державний медичний університет, Полтава, Україна

Серед захворювань дитячого населення захворювання верхніх відділів травного тракту (гастрит, гастродуоденіт, гастроєзофагеальна рефлюксна хвороба) займають одне з головних місць [1,2]. Хронічний гастродуоденіт, поширеність якого складає 58-74% серед них, посідає перше місце [3,4]. Анатомо-фізіологічна близькість, спільність іннервації і гуморальної регуляції створюють передумови залучення органів порожнини рота в патологічний процес при захворюваннях органів шлунково-кишкового тракту. За даними ряду авторів захворювання тканин пародонта серед дитячого контингенту займають провідне місце у структурі стоматологічної патології [5,6].

Доведеним є механізм впливу на стан пародонта дисбалансу про- та протизапальних цитокінів. Активовані моноцити і макрофаги продукують протизапальні цитокіни, що в сою чергу, супроводжується їх дисбалансом [7,8]. Ядерний фактор-кВ (NF-kB) є цитокініндуцибельним фактором, він відіграє значну роль в транскрипційній регуляції генів, що беруть участь у запальних реакціях і виживанні клітин. Стан балансу про- та протизапальних цитокінів IL-1 β та IL-10 може залежати від рівня експресії ІкВ- α . Рівень експресії інгібіторної субодиниці NF-kB - ІкВ- α при запаленнях парадонту в дітей до теперішнього часу не визначений [9,10,11].

Саме такий стан проблеми і визначив мету нашої роботи - підвищити ефективність первинної та вторинної профілактики хронічного катарального гінгівіту у дітей з хронічним гастродуоденітом шляхом визначення прогностичних критеріїв та обґрунтування на цій основі диференційованої індивідуалізованої профілактики.

Для визначення особливостей стоматологічного статусу було обстежено 326 дітей віком від 6 до 12 років: 104 здорових, 104 хворих на